

<https://doi.org/10.53656/his2023-6-5-mus>

*Reviews and Annotations
Рецензии и анотации*

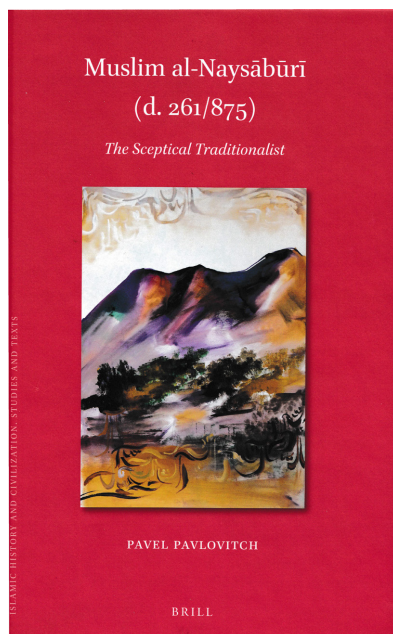
МУСЛИМ АЛ-НАЙСАБУРИ И МЕТОДЪТ НА ИСЛЯМСКАТА РЕЛИГИОЗНО-ПРАВНА ТРАДИЦИЯ

Гл. ас. д-р Десислава Владимирова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Изучаването на историята на исляма чрез изследването на живота и трудовете на събирачи и разказвачи на предания за живота и делата на пророка Мохамед отразява стремежите на съвременната наука да детайлизира и преосмисли началото на исляма. Ранните извори ясно сочат ролята на личностния фактор за формирането и утвърждаването на ислямската религиозно-правна система. Осветляването на многопластовите интелектуални процеси по създаването и разпространението на сборниците с предания (хадиси) помага да бъдат открити спорни въпроси и противоречиви мнения в областта на мюсюлманското право и теология.

В началото на 2023 г. академично издателство „Брил“ публикува монографията „Muslim al-Naysābūrī (d. 261/875). The Sceptical Traditionalist“ на професор Павел Павлович. Книгата е част от поредицата „Islamic History and Civilization“ на Издателството, в която през 2016 г. беше публикуван и друг значим труд на Павлович в областта на хадисологията – „The Formation of the Islamic Understanding of Kalāla in the Second Century AH (718 – 816 CE)“.

Започнал през 2019 г. с подготовката на тематична статия за третото издание на авторитетната „Енциклопедия на исляма“, интересът на автора към личността и трудовете на Муслим ибн ал-Хаджадж от Нишапур

(поч. 875 г.) намира продължение и развитие в книгата, посветена на „скептичния традиционалист“. Сред мотивите за нейното написване Павлович посочва фактологични пропуски, смислови несъответствия, несистематичен подход и религиозни пристрастия при работата с първичните извори, на които се е натъкнал при анализа на редица научни трудове по темата. На фона на очертаните проблеми новата монография се откроява като първото систематично изследване на теологията и хадисната критика на Муслим ал-Найсабури.

Във въведението Павлович представя структурата на изследването си, обяснява подходите на работа и научния апарат, използвани в текста и приложенията. Книгата е структурирана в 8 глави, 10 приложения, библиография и индекси с общ обем 480 страници.

Първата глава разглежда историческите извори, съдържащи биографични сведения за Муслим. Подробно са представени научните трудове, посветени на средновековния юрист, и са разяснени методите на анализ.

Историческият контекст, с акцент върху политическата среда в източната част на Абасидския халифат (750 – 1258 г.), е представен във втора глава. Авторът дава подробно обяснение на връзката между политическите, правните и интелектуалните процеси в халифата и отражението им върху теологическите кръгове, към които принадлежи Муслим ал-Найсабури.

В трета глава Павлович разисква сведенията за живота, образованието и делото на Муслим. На подробно обсъждане са подложени всички предположения и възможности за установяване на рождената дата на юриста. На тяхна основа авторът обособява времето, в което се е родил Муслим, в периода 816 – 822 г. От особена значимост са сведенията, че Муслим може да е починал през 872 – 873 г., които противоречат на общоприетото датиране на събитието в 875 година. Фамилните имоти около Нишапур са отправна точка за извеждането на произхода на знаменития юрист от род на местни земевладелци, които вероятно са приели исляма в края на VIII век.

Муслим се впуска в изучаването на ислямската устна традиция през 833 – 834 г. Обучението при нишапурските шейхове очевидно не е задоволило неговите познавателни амбиции. Търсенето на знания става повод за поредица от пътувания в Хорасан, Ирак, Хиджаз, Сирия и Египет, където Муслим попада в научните кръгове на прочути за времето си шейхове. Особено влияние върху професионалните му качества са оказали престоят и обучението в Мека, Мерв, Рей, Балх и столицата на халифата – Багдад.

В книгата е разгледан обстойно въпросът за отношението на Муслим към съществуващите по негово време правни учения в сунитския ислям.

Павлович разглежда влиянието на маликитската правна традиция върху учения, а също и случаите, в които той застъпва тези, характерни за шафиитската традиция. Прецизно са сравнени възгледите на Муслим и ал-Шафии за съотношението между общото и частното в извеждането на норми от хадисите и кораничния текст.

Теологичните концепции на знаменития събирач на хадиси са предмет на четвърта глава. С оглед важноста на теологичните спорове за формирането на сунитската идентичност през IX в., Павлович обръща внимание на съпричастността на Муслим ал-Найсабури към ключовия теологичен спор за природата на Корана. Става ясно, че възгледите на средновековния теолог са повлияни от периода на михната (833 – 851 г.), характеризиращ се с опит на трима последователни халифи да наложат рационалистичното учение за сътвореността на Корана. Макар и да принадлежи към оформящата се сунитска партия, Муслим не отхвърля позицията за сътвореността напълно, а застъпва тезата, че макар божие слово да е извечно, неговото произнасяне по време на ритуалното четене на Корана е сътворено. Посредством сравнение и обобщение на подходите на Муслим и ал-Бухари към въпроса за сътвореността на Корана, авторът достига до извода, че двамата учени, които са се познавали и срещали многократно, са по-скоро рационалисти, отколкото традиционалисти.

Пета глава е съсредоточена върху разработения от Муслим метод за разграничаване на достоверните от недостоверните хадиси. Павлович показва, че ислямските разказвачи на предания през IX в. отлично разбират слабостите на традицията, произтичащи от устното ѝ предаване през предходните две столетия. Муслим обособява три групи разказвачи: такива, които притежават отлична памет и предават хадисите по възможно най-достоверния начин; разказвачи, определени като по-неумели в запаметяването, и трета група, чиито представители не заслужават доверие. Необходима методологична рамка за причисляването на конкретен разказвач към една от трите групи Муслим намира в сравнението на иснадите и текста на хадисите. Достоверен е онзи вариант на преданието, който се съобщава от преобладаващия брой разказвачи. На разказвачите на единични предания се гледа с подозрение.

В шеста глава изследването се прехвърля към трудовете на Муслим като източници за критичния подход към традицията и нейните разпространители. Описът на изгубените трудове – общо 28 на брой, придружен от кратки бележки със запазените за тях данни, дава представа за обхвата на темите, които са вълнували ума на ислямския юрист и теолог.

Каноничният сборник на Муслим – „Ал-Джами ас-Сахих“, съдържащ вербалното наследство от Пророка, е пунктуално анализиран в седма глава. За да се формира представа за усилията на средновековния събирач

на предания, трябва да се отбележи, че е обработил устна традиция, възлизаща на няколко десетки хиляди предания, от които е подбрал около 12 000. Методите на работа при създаването на труда са включвали слушането на предания от разказвачи по време на пътуванията, отсяване, описване и групиране. Според Павлович включването в „Сахиха“ само на хадиси с непрекъснати иснадни връзки е показателно за полезността на сборника като надеждна доказателствена основа за юристите при извеждането на правни норми. Съставянето на сборника е отнело на Муслим над десет години, но точната времева рамка предизвиква спорове. На базата на анализ на средновековните сведения авторът на монографията установява, че „Сахиха“ е съставен между 856/857 г. и 871 година. Аргументирано са оборени някои погрешни твърдения за творбата на Муслим, преповтаряни през вековете. Добър пример за това е опроверганата от Павлович концепция, че „Сахиха“ на Муслим е приложение (мустахрадж) към „Сахиха“ на ал-Бухари, което следва неговата структура и повтаря съдържанието му.

Отделени са изследователски усилия за систематизирането на критиките към труда на Муслим. Според Павлович причините за хладното отношение на правните кръгове в халифата към Муслим и неговите трудове е свързано с теологичните му възгледи и методологичните му постулати, които се явяват опозиционни спрямо водещи юристи от същата епоха. Критиците на Муслим лесно съчетават доктриналната си предубеденост към учения с излизането му извън рамките на традиционния подход. Изключването от „Сахиха“ на имената на редица разпространители на предания за живота и делата на Пророка с упрек в лъжи и неблагонадеждност става причина за остри изявления на традиционалистите към Муслим и неговия труд.

Павлович обобщава и положителните мнения на юристи, които са били съвременници на Муслим. Изказването на Маслама ибн ал-Касим ибн Ибрахим (905/906 – 964) от Кордоба в подкрепа на сборника показва, че още през X в. той е възприеман като образец. След като разглежда причините за превръщането на „Сахиха“ в каноничен за сунитския ислям, авторът заключава, че хронологичното предимство стои в основата на предпочитанието към сборниците на Ал-Бухари и Муслим пред подобни сборници на по-късни събирачи.

Последната, осма глава е посветена на разпространението на „Сахиха“ след смъртта на Муслим. Този важен аспект от историята на сборника е проучен с щателност, която далеч надвишава всички досегашни изследвания в областта. Павлович е събрал и обработил сведенията за повече от 200 разпространители, живели и работили в различни части на ислямския свят – от Централна Азия до Атлантическия океан в периода IX – XVI век.

Каноничният труд на Муслим се разпространява от източните правни центрове Нишапур, Рей, Багдад и Дамаск към Арабския полуостров, Египет, Магриба и Ал-Андалус след средата на X век. Прави впечатление, че значителна част от разказвачите са изучавали „Сахиха“ в Мека. Съчетаването на задължителното за мюсюлманите поклонение в Мека с надграждането на знанията в областта на хадисната традиция е характерно за ислямските средновековни юристи. Проследените в тази глава линии на позоваване, поколение след поколение, очертават безспорно сложния характер на предаване на правните норми в исляма и нуждата от критичен подход при работата с хадисното наследство.

Боравейки с един от ключовите въпроси в ислямознанието – ролята на разказвачите и събирачите на предания при създаването и утвърждаването на хадисната традиция, книгата на Павел Павлович притежава безспорна научна значимост. Тя постига търсената изчерпателност в разглеждането на ролята на Муслим и неговия „Сахиха“ за ислямската теология и юриспруденция. Критичният подход в представянето на ислямските правни и богословски концепции от времето на Муслим, а и след него, заедно с прецизния научен изказ и представянето на вариациите в научните мнения по редица спорни въпроси придават убедителност и мащабност на изследването.

Макар да е концентрирана върху личността и работата на Муслим ибн ал-Хаджиджадж ал-Найсабури новата книга на професор Павлович успява да очертае и общата картина на правно-интелектуалната среда в исляма през Средновековието. Както Муслим, така и следващите поколения разпространители на неговия „Сахих“ са представени в контекст – заедно със семейната и работната си среда, роден град, пътувания с цел обучение, учители и ученици, правен подход, историческа обстановка, повлияване от политически събития и интелектуални течения, значими трудове. Книгата изгражда впечатление за сложната мрежа от междуличностни отношения в ислямските правни среди. Внимателното вглеждане в биографиите и трудовете на средновековните прависти дава отправни точки за надграждане над утвърдени научни тези.

Използваният подход прави настоящия труд ценен при анализи в направления, като регионална и интелектуална история на ислямския свят или сравнителни изследвания в областта на религиите. Ясната структура на монографията заедно с методите на систематизация и визуализация на големия обем информация за личността и трудовете на Муслим и разпространителите на „Сахиха“ биха могли да бъдат използвани като модел за други изследвания. Многопластовото съдържание и методическата прецизност придават на книгата характеристиките на четиво с висока стойност за академичния читател.

REFERENCES

PAVLOVITCH, P., 2023. *Muslim al-Naysābūrī (d. 261/875). The Sceptical Traditionalist*. Leiden: Brill, Hardback ISBN: 978-90-04-52419-4; E-Book (PDF) ISBN: 978-90-04-52420-0.

MUSLIM AL-NAYSĀBŪRĪ AND THE METHOD OF THE ISLAMIC LEGAL AND EXEGETICAL TRADITION

✉ **Dr. Desilsava Vladimirova, Assist. Prof.**

WoS Researcher ID: AAS-1876-2020

Faculty of History

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: dsstoichko@uni-sofia.bg